

UDK:159.923.2

Nasiba XAMRAXONOVA,
O'zbekiston Davlat jahon tillari universiteti o'qituvchisi
E-mail: nasibaxamraxonova@gmail.com

PhD B.Tursunov taqrizi asosida

CHILDHOOD ACCORDING TO ROALD DAL: TYPOLOGY, INNER WORLD AND SOCIAL ANALYSIS OF CHILD CHARACTERS

Annotation

This scientific article provides an in-depth analysis of Roald Dahl's role in children's literature, the typology of child protagonists, their inner worlds, psychological experiences, and social issues. It discusses the social and psychological development of characters in Dahl's works, highlighting their resilience and moral values. The article sheds light on Roald Dahl's contribution to children's literature and the impact of his works on the psychology of contemporary children.

Key words: Roald Dahl, child protagonists, children's literature, socialization, psychology, typology, childhood, moral values, social inequality, life examples, psychological development, literary analysis.

ДЕТСТВО ПО РОАЛЬДУ ДАЛЮ: ТИПОЛОГИЯ, ВНУТРЕННИЙ МИР И СОЦИАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ДЕТСКИХ ХАРАКТЕРОВ

Аннотация

Данная научная статья включает глубокий анализ роли Роальда Дала в детской литературе, типологии детских персонажей, их внутреннего мира, психологических переживаний и социальных проблем. Описывается социальное и психологическое развитие героев в произведениях Дала, их борьба и моральные ценности. Статья освещает вклад Роальда Дала в детскую литературу и его влияние на психику современных детей.

Ключевые слова: Роальд Дал, детские персонажи, детская литература, социализация, психология, типология, детство, моральные ценности, социальное неравенство, жизненные примеры, психологическое развитие, литературный анализ.

BOLALIK ROALD DAL NIGOHIDA: BOLA QAHRAMONLAR TIPOLOGIYASI, ICHKI DUNYOSI VA IJTIMOIIYLIK TAHLILI

Annotatsiya

Ushbu ilmiy maqola Roald Dalning bolalar adabiyotidagi o'rni, bola qahramonlarining tipologiyasi, ularning ichki dunyosi va ruhiy tajribalari hamda ijtimoiylik masalalariga oid chuqur tahlilni o'z ichiga oladi. Dal asaridagi bola qahramonlarining ijtimoiy va psixologik rivojlanishi, ularning kurashchanlik va axloqiy qadriyatlarini tasvirlanadi. Maqola Roald Dalning bolalar adabiyotiga qo'shgan hissasini va uning asarlarining bugungi bolalar ruhiyatiga qanday ta'sir ko'rsatishini yoritadi.

Kalit so'zlar: Roald Dal, bola qahramonlari, bolalar adabiyoti, ijtimoiylik, psixologiya, tipologiya, bolalik, axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy tengsizlik, hayotiy o'rnamlar, ruhiy rivojlanish, adabiy tahlil.

Kirish. Bolalar adabiyoti har qanday jamiyatning madaniy va ma'naviy rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Roald Dalning asarlari, o'zining soddaligi, lekin ayni vaqtda chuqur mazmuni bilan, butun dunyodagi o'quvchilarni o'ziga tortib keladi. Uning ijodi bolalik ruhiyatini chuqur anglash va tasvirlash orqali nafaqat bolalar, balki kattalar uchun ham qiziqarli va tarbiyaviy ahamiyatga ega. Bu mavzuni o'rganish orqali bola qahramonlarining ijodiy tahlili, ularning ichki dunyosi va ijtimoiy muammolar bilan qanday bog'liq ekanligi oydinlashadi.

Roald Dal bolalar adabiyoti sohasida eng taniqli yozuvchilardan biri bo'lib, uning asarlari ko'p tillarga tarjima qilingan va butun dunyo bo'ylab sevib o'qiladi. Uning qahramonlari nafaqat qiziqarli voqealar bilan, balki o'ziga xos ichki dunyo va ijtimoiy qarashlar bilan ajralib turadi. Dalning "Matilda", "Charlie va shokolad fabrikasi" kabi asarlari bola qahramonlarning individual rivojlanishini ko'rsatishda muhim namunalarni hisoblanadi.

Roald Dal 1916-yilda Uelsda norvegiyalik muhojir oilada tug'ilgan. Uning bolaligi oilaviy fojealar va qattiqqo'l maktab tajribasi bilan ajralib turadi. Dalning bolalikdagi bu tajribalari uning ijodiga chuqur ta'sir ko'rsatgan bo'lib, asarlarida qahramonlar ko'pincha kattalar tomonidan nohaqlikka uchraydi yoki qiyinchiliklarga duch keladi. Ikkinchi jahon urushi davrida uchuvchi bo'lib xizmat qilgan va keyinchalik yozuvchilik faoliyatini boshlagan. Dal avvaliga kattalar uchun hikoyalar yozgan bo'lsa-da, uning eng katta muvaffaqiyati bolalar uchun yozilgan asarlarida namoyon bo'lgan. U 1961-yilda "James and the Giant Peach" (Jeyms va ulkan shaftoli) nomli birinchi bolalar

kitobini nashr etdi va shu tariqa bolalar adabiyotida o'z o'rnini topdi.

Tadqiqot metodologiyasi. Roald Dalning bolalar asarlari xilma-xil va sarmazmun bo'lib, quyidagi asosiy mavzularni qamrab oladi:

Adolat va adolatsizlik: Bolalar ko'pincha hayotdagi nohaqliklar bilan kurashadi, lekin oxir-oqibat g'olib bo'lishadi (Matilda, Charlie va shokolad fabrikasi).

Kattalar va bolalar o'rtasidagi to'qnashuv: Ko'plab kattalar qahramonlar qattiqqo'l yoki adolatsiz bo'lib, bolalar ularga qarshi turadi (The Witches, Matilda).

Fantastika va tasavvur: Dalning asarlarida tasavvur kuchi va hayolot markaziy o'rinni egallaydi, bu esa bolalarga o'z muammolarini engib o'tishga yordam beradi.

Tabiat va inson munosabatlari: Dalning ayrim asarlari inson va tabiat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni ko'rsatadi (Fantastic Mr. Fox).

Roald Dalning uslubi uning ijodidagi muhim omil bo'lib, u bolalar hayotini realistik va fantastik elementlar bilan uyg'unlashtiradi. Quyidagi xususiyatlar uning asarlarida namoyon bo'ladi:

Yengil til va o'qish qulayligi: U bolalarning qiziqishlarini hisobga olib, oddiy, ammo mazmunli tilni tanlaydi.

Hazil va satira: Dal bolalikni tasvirlashda hazil va satiradan foydalanib, murakkab ijtimoiy masalalarni sodda va tushunarli shaklda etkazadi.

Kuchli qahramonlar va yorqin voqealar: Asarlari qiziqarli voqealar va obrazlar bilan to'yingan bo'lib, ular bolalar uchun zavqli va unutilmas bo'ladi.

Kutilmagan burilishlar: Uning hikoyalari ko'pincha kutilmagan yakun yoki voqealar rivoji bilan ajralib turadi. Roald Dal bolalar adabiyotida bolalik dunyosini yangicha nigoh bilan ko'rsatishga muvaffaq bo'lgan yozuvchilardan biri bo'lib, uning ijodi nafaqat bolalar, balki kattalar orasida ham mashhurdir.

Roald Dalning asarlarida bola qahramonlar ikkiga bo'linadi:

Ijobiy qahramonlar – Ular odatda aqlli, mehribon, jasur va o'z maqsadlariga erishishda qat'iyatli bo'ladi. Masalan: Matilda asarida Matilda – o'ta iste'dodli, bilimga chanqoq va adolatparvar qizcha. Charlie va shokolad fabrikasida Charli – samimiy, oddiy hayotda yashaydigan, mehnatkash bola.

Salbiy qahramonlar – Bu turdagi obrazlar ko'pincha bolalarga qarshi yoki ularni jazolashga intiluvchi kattalar bo'lib, ular ochko'zlik, adolatsizlik yoki yovuzlik bilan tasvirlanadi. Masalan: Matildadagi Miss Trunchbull-qattiqqo'l va yovuz direktor.

The Witchesdagi jodugarlar-bolalarga qarshi g'arazli rejalar tuzuvchi yovuz ayollar. Qahramonlarning o'ziga xos xususiyatlari va rollari.

Bola qahramonlar: Roald Dalning bola qahramonlari odatda real hayotdagi qiyinchiliklarga duch keladi, lekin o'zining aqli, jasorati va tasavvuri yordamida bu muammolarni engadi. Ular: Adolatparvarlik timsoli; Tasavvuri keng va ijodkor; Kattalar dunyosiga tanqidiy yondashadi.

Kattalar qahramonlari: Asarlarda ikki xil kattalar mavjud: bolalarga mehribon va yordam beruvchi (Matildadagi Miss Honey).

bolalarni jazolovchi, ularni e'tiborsiz qoldiruvchi yoki yovuz kuch sifatida ko'rsatilganlar (Charlie va shokolad fabrikasidagi Verukkaning ota-onasi).

bola va kattalar o'rtasidagi munosabatlar

Roald Dal asarlarida bola va kattalar o'rtasidagi murakkab munosabatlar markaziy o'rinda turadi.

Matilda: Bu asarda bola qahramon Matilda o'z oilasi va maktabdagi kattalarning adolatsiz munosabatiga qarshi chiqadi. Matildaning ota-onasi uning bilimga intilishiga to'sqinlik qiladi, lekin u Miss Honey orqali mehribon va qo'llab-quvvatlovchi kattalarning mavjudligini his qiladi.

Charlie va shokolad fabrikasi: Charli oddiy va mehnatkash oilada o'sadi, lekin boy va o'zini erkato'y tutgan bolalar bilan solishtirilganda uning axloqiy ustunligi ochiq ko'rinadi. Villi Vonka – kattalar dunyosidan chiqqan g'ayrioddiy shaxs bo'lib, bolalar va kattalar o'rtasidagi ko'priki rolini o'ynaydi. Roald Dalning asarlarida bola va kattalar o'rtasidagi munosabatlar ko'pincha konfliktli bo'lsa-da, ular orqali adolat va yaxshilik g'alaba qozonadi. Bola qahramonlarning o'ziga xos xususiyatlari va rollari orqali muallif bolalarning ichki kuchini va insoniy qadriyatlarining ahamiyatini yuksaltiradi. Bola qahramonlarning ichki dunyosi: orzular, qo'rquvlar va o'ziga ishonch Roald Dal asarlarida bola qahramonlarning ichki dunyosi chuqur psixologik talqin bilan tasvirlanadi: Orzular: Bola qahramonlar orzulari orqali o'z muammolaridan chiqish yo'lini topadilar. Masalan, Charlie va shokolad fabrikasida Charli oddiy hayot kechirsa-da, o'z orzulari bilan motivatsiya topadi.

Qo'rquvlar: Dalning bolalari o'zlariga yaqin bo'lgan shaxslar yoki muhit bilan bog'liq qo'rquvlarni boshdan kechiradilar. Masalan, The Witchesda bola qahramon jodugarlarga qarshi kurashda qo'rquvni engadi.

O'ziga ishonch: Dal bolalarini mustahkam axloqiy tamoyillarga ega qilib tasvirlaydi. Matilda qahramoni o'zining bilim va aqliy kuchiga ishonib, adolatsizlikka qarshi turadi.

Roald Dal asarlarida bola ruhiyati oila va atrof-muhit ta'sirida shakllanadi:

Ijobiy oilaviy muhit: Charlining oilasi oddiy va kambag'al bo'lsa-da, unda sevgi va o'zaro yordam bor, bu Charlining ruhiy rivojlanishi va qiyinchiliklarga bardosh berishiga yordam beradi.

Salbiy oilaviy muhit: Matilda asarida ota-onasining e'tiborsizligi va o'qishga bo'lgan salbiy munosabati Matildani o'z mustaqil yo'lini izlashga majbur qiladi.

Ijtimoiy muhit: Dalning asarlari orqali bolalar maktab, jamiyat yoki tabiat bilan o'zaro aloqada turli sinovlardan o'tadilar. Bu sinovlar ular uchun ruhiy rivojlanish imkoniyatlarini yaratadi.

Roald Dal asarlaridagi bola qahramonlar mustaqil qarorlar qabul qilishga majbur bo'ladi. Ular murakkab vaziyatlarni hal qilishda tasavvur, mantiq va aqlni ishlatadilar:

Matilda: O'zining bilim va qobiliyatlarini rivojlantirish qaroriga kelib, kattalar zulmini engishga intiladi.

Fantastic Mr. Fox: Bola qahramonlar murakkab vaziyatlarda o'z oilalarini himoya qilish uchun jasoratli qarorlar qabul qiladi.

The Witches: Bola qahramonlar jodugarlarga qarshi chiqishda mardlik va tasavvur kuchidan foydalanadi.

Roald Dal bolalarini o'z asarlarida faol, mustaqil va mas'uliyatli shaxslar sifatida tasvirlaydi. Ularning ichki dunyosi, qo'rquvlari va orzulari orqali yozuvchi bolalarning ruhiy imkoniyatlari va ijtimoiy ahamiyatini ochib beradi. Bu yondashuv bolalar adabiyoti uchun yangi qirralarni kashf etgan.

Roald Dal bolalar asarlarida ijtimoiy tengsizlik va adolat masalalari markaziy mavzulardan biri sifatida tasvirlangan. U jamiyatdagi muammolarni fantastika orqali o'tkir tanqid qiladi: Charlie va shokolad fabrikasi: Bu asar orqali yozuvchi boylik va qashshoqlik o'rtasidagi ijtimoiy farqni ko'rsatadi. Charli oddiy va kambag'al oiladan chiqqan bo'lsa-da, o'z halolligi va mehnatkashligi bilan mukofotga erishadi.

Matilda: Ota-onalarning e'tiborsizligi va maktab rahbariyati adolatsizligi kabi muammolar orqali yozuvchi o'quvchilarga haqiqat va adolat uchun kurashning ahamiyatini ko'rsatadi. Dal bu tengsizlikni bolalarning halol mehnati, aqli va jasorati orqali engishga urinishini aks ettiradi. Dalning qahramonlari ko'pincha jamiyat yoki oila tomonidan o'rnatilgan qoidalariga qarshi chiqadi:

Matilda: Matilda, maktabda va uyda duch kelgan qattiq qoidalariga qaramay, bilim va tasavvuri bilan o'z yo'lini topadi. U adolatsiz tizimga qarshi chiqib, kattalar dunyosining nohaqliklariga isyon qiladi.

Fantastic Mr. Fox: Tabiat va odamlar o'rtasidagi kurash orqali insonning o'zboshimchaligi va tabiat bilan uyg'unlik masalasi yoritilgan. Bu kurashlar bolalar o'z haqlarini himoya qilishga, tenglik va adolat uchun kurashishga undashini ko'rsatadi. Dal asarlarida xalq dostonlari va ertaklar an'analari ta'siri seziladi. U mazkur manbalardagi ijtimoiy xabarlarini zamonaviy bolalar adabiyotiga moslashtiradi:

Xalq ertaklariga xos yaxshilik va yomonlik o'rtasidagi kurash: Dalning asarlarida ertaklardagi kabi yovuz kuchlar va ularni enguvchi jasoratli bolalar obrazlari uchraydi. The Witches asarida bola qahramonlar yovuz jodugarlarga qarshi kurashadi.

Ibratli hikoyalar: Dal bolalar uchun ertaklardagi axloqiy saboqlarni o'z asarlarida saqlab qoladi, lekin ularga zamonaviy va qiziqarli uslub beradi. Masalan, Charlie va shokolad fabrikasi ertaklardagi kabi bolalar axloqiy qadriyatlarni egallash orqali mukofotga ega bo'ladi.

Tasavvur va fantastika orqali ijtimoiy xabarlarini etkazish: Dal xalq og'zaki ijodiga xos uslubdan foydalanib, bolalar uchun dolzarb ijtimoiy muammolarni yoritadi, lekin buni sodda va tushunarli shaklda amalga oshiradi.

Roald Dalning ijodi orqali u ijtimoiy muammolarni bolalar tasavvuriga mos ravishda etkazib, tenglik, adolat va insoniy qadriyatlar ahamiyatini ta'kidlaydi. Shu yo'sinda u bolalar adabiyotini nafaqat o'qish uchun zavqli, balki tarbiyaviy jihatdan boy qiladi. Roald Dal o'z asarlarida bola qahramonlarining ichki dunyosi va ularning rivojlanish jarayonlarini tasvirlashda simvolizm va metaforalardan samarali foydalanadi:

Simvolik joylar va voqealar: Charlie va shokolad fabrikasidagi shokolad fabrikasi nafaqat ajoyib fantastik joy, balki inson xatti-harakatlarini sinovdan o'tkazadigan maydon sifatida xizmat qiladi.

Qahramonlarning fazilatlarini orqali metaforalar:

Matilda: Matildaning aql-zakovati va sehrli qobiliyatlari bilim va bilimning kuchi haqidagi metafora sifatida talqin qilinadi.

The Witches: Jodugarlar yovuzlikning insoniyatni qanday cheklashini ko'rsatadigan ramzdir. Dal bolalarning ruhiy va ijtimoiy tajribalarini tasvirlashda humor va satiradan unumli foydalanadi: Kulgili kattalar obrazi: Ko'plab kattalar qahramonlar satirik tarzda, bolalarga qarshi turuvchi kulgili va noxush sifatleri bilan tasvirlanadi (Matildadagi Miss Trunchbull yoki Charlie va

shokolad fabrikasidagi Verukkaning ota-onasi). Bu orqali yozuvchi bolalarning haqiqatni his qilishini va kattalar dunyosiga tanqidiy yondashishini targ'ib qiladi.

Kulgu orqali murakkablikni engillash: Dalning hazil va quvnoqligi bolalarga murakkab ijtimoiy yoki psixologik masalalarni qabul qilishni osonlashtiradi. Masalan, Fantastic Mr. Foxda qahramonlar ziddiyatni hazil aralash bartaraf etadilar. Dal bolalar tilini mukammal bilgan holda, ularning dunyoqarashiga mos ravishda oddiy, ammo chuqur mazmunli til va obrazlar yaratadi:

Tilning oddiyligi va mazmuniy chuqurligi:

Dal bolalar uchun murakkab so'zlardan foydalanmaydi, ammo ularga ahamiyatli mazmun yuklaydi. Masalan, The BFGdagi neologizmlar (BFG ixtiro qilgan so'zlar) bolalar tasavvurini o'stiradi. Bolalarga mos obrazlar yaratish: Dal obrazlari yorqin va esda qolarli. Bola qahramonlar odatda haqiqiy hayotdagi muammolarni hal qiluvchi ideal shaxslar sifatida ifodalanadi.

Dialoglarning tabiiyligi: Dal asarlaridagi dialoglar bolaning ichki dunyosi va his-tuyg'ularini tabiiy tarzda aks ettiradi. Bu dialoglar orqali qahramonlarning o'ziga xos xarakterlari shakllanadi. Roald Dalning ijodidagi adabiy usullar bolalar dunyosini yorqin, zavqli va teran ko'rsatishga xizmat qiladi. Simvolizm va humor yordamida u bolalar uchun nafaqat ma'naviy tarbiya, balki zavqli o'qish tajribasini taqdim etadi. Uning mohirona yondashuvi bola qahramonlarning ichki va tashqi shakllanishini ajoyib usulda aks ettiradi.

Xulosa va takliflar. Roald Dal bolalar adabiyotining eng yorqin va muhim vakillaridan biri bo'lib, uning asarlari yangi adabiy qirralarni ochdi. U:

Bolalar dunyosini o'ziga xos tasavvur, humor va fantastika orqali boyitdi.

Bolalar uchun murakkab ijtimoiy va psixologik masalalarni sodda, ammo mazmunli shaklda taqdim etdi.

Asarlarida adolat, mehr-oqibat, o'ziga ishonch va kurashchanlik kabi axloqiy qadriyatlarni ilgari surdi.

Asarlaridagi bola qahramonlarning adabiy va ijtimoiy ahamiyati

Dalning bola qahramonlari nafaqat badiiy adabiyot, balki ijtimoiy jihatdan ham muhim ahamiyatga ega:

Adabiy ahamiyat: Bola qahramonlar orqali Dal ijodda o'ziga xos tipologiya yaratdi, ularning ichki dunyosi va rivojlanishini chuqur ochib berdi.

Ijtimoiy ahamiyat: Qahramonlar orqali yozuvchi bolalarga haqiqat, adolat va axloqiy tamoyillarni o'rgatadi. U ijtimoiy tengsizlik, bolalarga nisbatan nohaqlik va kattalar dunyosining muammolarini ochiq yoritadi.

Tadqiqotning natijalari va kelajakda o'rganilishi mumkin bo'lgan yo'nalishlar

Roald Dal asarlarining bola qahramonlari ichki dunyosini chuqur tahlil qilish, bolalar adabiyotida ruhiy va ijtimoiy mavzularni yoritishda qanday usullar ishlatilishini ko'rsatadi.

Kelajakda Dal ijodining boshqa muhim qirralarini, masalan, uning fantastika va realizmni uyg'unlashtirishdagi yondashuvini o'rganish istiqbolli yo'nalish bo'lib xizmat qiladi. Dal asarlarining o'quvchilar dunyoqarashiga, xususan, ularning axloqiy va intellektual shakllanishiga ta'sirini psixologik va pedagogik jihatdan tadqiq etish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Roald Dal ijodi orqali bolalar adabiyoti nafaqat zavqli va qiziqarli, balki chuqur ma'no va tarbiya beruvchi bir janr sifatida kengayib bordi. Uning asarlaridagi bola qahramonlar ijodiy va ijtimoiy rivojlanish uchun bebaho manba bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. Roald Dalning asarlari
2. Dahl R. Charlie and the Chocolate Factory. Puffin Books, 1964., Dahl, R. Matilda. Puffin Books, 1988., Dahl, R. The Witches. Puffin Books, 1983., Dahl, R. Fantastic Mr. Fox. Puffin Books, 1970., Dahl, R. James and the Giant Peach. Puffin Books, 1961.
3. Hunt, P. Children's Literature: An Illustrated History. Oxford Un-y Press, 1995.
4. Townsend, J.R. Written for Children: An Outline of English-Language Children's Literature. HarperCollins, 1990.
5. Nikolajeva, M. Children's Literature Comes of Age: Toward a New Aesthetic. Routledge, 1996.
6. Nodelman, P., and Reimer, M. The Pleasures of Children's Literature. Allyn & Bacon, 2003.
7. Reynolds, K. Children's Literature: A Very Short Introduction. Oxford University Press, 2011.
8. Ijtimoiy va psixologik manbalar
9. Bronfenbrenner, U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. Harvard University Press, 1979.
10. Piaget, J. The Psychology of the Child. Basic Books, 1969.
11. Bettelheim, B. The Uses of Enchantment: The Meaning and Importance of Fairy Tales. Vintage, 1976.
12. Vygotsky, L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press, 1978.
13. Tatar M. The Annotated Classic Fairy Tales. W.W. Norton & Company, 2002.